הרב יהודה זולדן, באר יהודה – ראש השנה, עמ' 242-253

שיעור טו

האב, בנו ועבדו המשוחרר שראו את החודש

(ראש השנה כב ע"א)

הקדמה
א. מחלוקת חכמים ורבי שמעון – האם קרובים מצטרפים
ב. מעשה בטוביה הרופא שראה את החודש בירושלים
סיכום

הקדמה

במשנה (כב ע"א) נזכרה מחלוקת בין תנא קמא לבין רבי שמעון בשאלה אם אב ובנו כשרים להעיד על קידוש החודש. בסיפא של המשנה ציין רבי יוסי מקרה שקרה בזמן בית המקדש שבא אדם יחד עם בנו ועבדו המשוחרר להעיד על קידוש החודש.

נעיין במחלוקת חכמים ורבי שמעון ובמעשה שסופר בסיפא של המשנה, בדברי הגמרא בסוגייתנו ובירושלמי, ובדברי הרמב"ם וראשונים אחרים. לאחר מכן נסביר את מחלוקת התנאים בהקשר למשניות שקדמו למשנה זו, ובהקשר למשנה שאחריה.

א. מחלוקת חכמים ורבי שמעון – האם קרובים מצטרפים

בעדויות אחרות אין קרובים מצטרפים זה עם זה על מנת להעיד על אדם אחר (סנהדרין כז ע"ב – כח ע"א). זו גזרת הכתוב (בבא בתרא קנט ע"א; רמב"ם הל' עדות יג, טו), וכדברי הרב מנחם המאירי (בבא בתרא שם): "פסול קורבא אינו מחשש עדות שקר אלא מגזרת מלך, שהרי אף משה ואהרן בעדות אחת אין נאמנין". תנאים חלקו בנוגע לעדות החודש (כב ע"א):

> אב ובנו שראו את החדש – ילכו. לא שמצטרפין זה עם זה, אלא שאם יפסל אחד מהן – יצטרף השני עם אחר.
>
> רבי שמעון אומר: אב ובנו וכל הקרובין – כשרין לעדות החדש.[1]

לפי תנא קמא האב ובנו לא יהיו רשאים להעיד כאחד על קידוש החודש, ובכל זאת עליהם ללכת לבית הדין אפילו בשבת,[2] כדי שאם אחד מהם ייפסל מסיבה כלשהי, יוכל האחר להעיד ולהצטרף עם עד נוסף. כיוון זה מתאים לאמור במשנה הקודמת (כא ע"ב – כב ע"א) שהיו באים זוגות רבים של עדים והיו חוקרים את כולם, על אף שלא היה צורך בכולם כדי להכריע מתי היה המולד. חכמים לא נימקו את אי הצטרפותם של האב ובנו,

---

1 בזוהר חדש (פרשת וירא, דף מד ע"ב) כתוב שפעם אחת היה העולם חייב כליה והיה רבי שמעון בר יוחאי מלמד זכות שיש שני צדיקים בעולם – הוא ובנו: "להוון תרין דאינון אנא וברי, דהכי כתיב 'על פי שנים עדים יקום דבר' (דברים יט, טו) ואין דבר אלא עולם, דכתיב 'בדבר ה' שמים נעשו' (תהלים לג, ו)". הרב אברהם בורנשטיין, האדמו"ר מסוכצ'וב (נאות הדשא, א, עמ' קמח), הקשה: הרי אב ובנו אינם יכולים להעיד יחד? "אך רשב"י לטעמיה דסבירא ליה: אב ובנו כשרים לעדות החודש", והשווה בין עדות החודש לעדות על קיום העולם.

2 הרב שלמה עדני (מלאכת שלמה, משנה ראש השנה א, ז). משנה זו מופיעה לאחר ששתי המשניות הקודמות (כא ע"ב) עסקו בהיתר לעדים לחלל שבת בדרכם להעיד בבית הדין. התוספות (כב ע"א ד"ה מחללין; כב ע"ב ד"ה וחד) כתבו שבמשנה הראשונה שבפרק שני (כב ע"א) נאמר שאם בית הדין שמקדשים את החודש אינם מכירים את העד, בית הדין שבעירו של העד היו "משלחין עמו אחר להעידו" וגם האחר היה מחלל שבת.

אך יש להניח שהסיבה היא כמו בכל עדות אחרת שאין קרובים מצטרפים. רבי שמעון חלק על תנא קמא וסבר שאב ובנו, וגם קרובים אחרים, יכולים להצטרף ולהעיד על החודש.[3]

רבי לוי הסביר את טעמיהם של רבי שמעון ושל חכמים:

> אמר רבי לוי: מאי טעמא דרבי שמעון? דכתיב "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר. החדש הזה לכם..." (שמות יב, א-ב) – עדות זו תהא כשרה בכם. ורבנן? עדות זו תהא מסורה לכם.

בירושלמי (א, ו) נאמר טעמו של רבי שמעון כך:

> טעם דרבי שמעון כתחילתה "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם ראש חדשים".

לפי רבי שמעון עדים קרובים כשרים לעדות החודש כפי שהיה בעדות החודש הראשונה שהייתה במצרים, וכדרשת רבי לוי שהסביר את הפסוק "החודש הזה לכם" – עדות זו של החודש תהא כשרה בכם, במשה ובאהרון, וכפי שרש"י (ד"ה תהא כשרה בכם) הדגיש: "ואף על פי שהם אחים". רבנו חננאל (שם) פירש: "ואף על פי שאתם קרובין". לפי חכמים כוונת הפסוק היא שעדות החודש תהיה מסורה לכם וכפי שרש"י (ד"ה תהא מסורה) הסביר: "לחשובי הדור אני מוסר, שיקבלו העדות ויקדשו החדש. ולא להכשיר קרובים בא".

יוצא אפוא, שרבי שמעון וחכמים חלקו מה משמעות הפנייה של הקב"ה למשה ואהרון – כאחים עדים או כדיינים. לפי רבי שמעון: "בכם" – כאחים עדים, לפי חכמים: "לכם" – כדיינים חשובים.[4]

לפי רבי שמעון הקב"ה הראה למשה ואהרון את מולד הלבנה כעדים, כדי שידעו מה מצופה מעדים לראות במולד, ומכאן לדורות שקרובים כמו משה ואהרון רשאים להיות עדים על המולד. במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל, בא – מסכתא דפסחא פרשה א [מנחות כט ע"א]) נאמר:

> "החודש הזה לכם"... רבי עקיבא אומר: זה אחד משלשה דברים שנתקשה בהן משה והראהו המקום את כלן באצבע... רבי שמעון בן יוחאי אומר: והלא כל הדברות שנדבר עם משה לא נדבר עמו אלא ביום, והחדש הראהו בלילה. וכיצד? היה מדבר עמו ביום והראהו החדש בלילה.

רבי שמעון הסכים עם רבי עקיבא שמשה רבנו התקשה במה שקשור למולד הלבנה, והקב"ה לימד אותו מה מצופה מעדי המולד להעיד. בשמו של רבי שמעון מופיע במדרש ההלכה שמבית מדרשו (מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי, שמות יב, א):

---

3 הרב יוסף באב"ד (מנחת חינוך, מצוה ד אות לד) כתב: "והנה בימי חורפי הקשיתי קושיה עצומה בדרך החריפות אם נאמר דעדות מיוחדת וגם צירוף קרוב ופסול פוסלים בקידוש החודש ואפילו לא ידעו זה מזה... קשה דהבית דין של כהנים שקיבלו אותו ואת בנו ופסלו את עבדו דעבד פסול, אם כן איך קיבלו אותו ואת בנו, הא נפסלו בצירוף הפסול שהעבד נצטרף עמהם בראיה שראו כאחד, דבקידוש החודש גם כן בעינן ראו כאחד, אם כן כולם פסולים אף הכשרים לפי דעתם נפסלו מחמת צירוף הפסול היינו העבד. ועל כן צריך לומר דשאלו אם להעיד בא ונתברר דהעבד לא אתי אלא למחזי אם כן לא נפסלו הכשרים בצרופו כיון שלא בא אלא לראות. אם כן קשה כשבא לבית דין וקיבלו אותו ואת עבדו ופסלו בנו והאיך קיבלו אותו ואת עבדו הא נפסלו בצירוף קרוב דהיינו בנו? ואי דחקרו דבנו לא נתכוין להעיד ולא בא רק לראות אם כן אין בנו פוסל? ...וב"ה נתפרסם הקושיא הזאת בין הלומדים". הרב מרדכי פרום (תורת הלוי על ספר החינוך, מצוה ד, עמ' עד) כתב שההנחה בשאלת המנחת חינוך איננה תואמת את האמור במשנה שממנה נלמד שגם אם עד אחד נפסל אין הוא פוסל את כל העדות והעד הכשר יכול להצטרף לעד אחר, וגם אם אין מדובר על עדות מיוחדת. עוד דנו בדברי המנחת חינוך: הרב אליהו דוד רבינוביץ' תאומים, האדר"ת (שו"ת מענה אליהו, סי' יד); הרב יעקב משה חרל"פ (בית זבול, א, סי' כז, ח); הרב יעקב ישראל קנייבסקי ("בענין נמצא אחד מהן קרוב או פסול בעדות החודש", קהלות יעקב – ראש השנה, סי' יט); מו"ר הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא (מנחת אברהם, א, סי' י עמ' קל). הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' קדוש החודש, ב, א-ג [עמ' לב-לו]) לא הציג את קושיית המנחת חינוך, אך הסביר שעדות החודש שונה במהות ובפרטים רבים מעדויות אחרות. מקורות נוספים ביישוב קושיית המנחת חינוך: הרב עובדיה יוסף (מאור ישראל, ראש השנה כב ע"א).

4 הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, ראש השנה כה ע"ב; העמק דבר, שמות יב, ב), הסביר שפשט הפסוק מורה שהקב"ה פנה למשה ואהרון, מאחר שאילו הייתה הפנייה לכל ישראל היה צריך להיות כתוב: 'דברו אל כל עדת ישראל לאמר החדש הזה לכם ראש חדשים... ויקחו להם'. אך מאחר שקודם כתוב: "החדש הזה לכם", והמילים "דברו אל כל עדת בני ישראל" מופיעות אחר כך, "שמע מינה ד'החדש הזה לכם' קאי ביחוד על משה ועל אהרן".

"החדש הזה לכם" מלמד שהראה לו הקדוש ברוך הוא למשה באצבע דמות לבנה ואמר: כזה ראה וקדש.

"כזה ראה" – הקב"ה הראה למשה ואהרון מה מצופה מהעדים להעיד, "וקדש" – כדי שבעקבות העדות הזאת יוכלו בית הדין לקדש.

במדרש (שמות רבה טו, כ) נאמר כדברי חכמים:

"החודש הזה לכם". למה אמר הקדוש ברוך הוא למשה ולאהרן? לפי שקידוש החודש בשלושה (סנהדרין ב ע"א; י ע"ב). כשבקש הקדוש ברוך הוא לקדש את החודש, אמר הקדוש ברוך הוא למשה ולאהרן: אני ואתם נקדש את החודש, הדא הוא דכתיב "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן".

בפסיקתא רבתי (פיסקא טו – החודש) מתואר עוד:

רבי שמואל בר נחמן אמר: שנה שיצאו ישראל ממצרים היו חדשי השנה וחדשי התקופה שוין. שנה שיצאו ישראל ממצרים היתה התקופה בליל ה' בתחלת הלילה, ומולד הלבנה היה ביום ד' בחצות היום, והתחילו חודש הלבנה וחודש התקופה בלילה. רבי ברכיה רבי חייא בשם רבי יוחנן: נתעטף הקדוש ברוך הוא בטלית מצויצת, והעמיד למשה מכאן ולאהרן מכאן, וקרא למיכאל ולגבריאל ועשה אותם כשלוחי החודש, ואמר להם: באיזו צד ראיתם את הלבנה? לפני החמה או לאחר החמה? לצפונה או לדרומה? כמה היא גבוה? ולאין היתה נוטה? וכמה היתה רחבה? אמר להם: כסדר הזה שאתם ראיתם כך יהיו בני מעברים את השנה למטן. ע"י זקן, וע"י עדים, וע"י טלית מצוייצת.

הקב"ה כביכול חקר את העדים במסגרת בית דין של שלושה יחד עם משה ואהרון, ואחרי חקירת העדים קידשו את החודש. עיקרו של הלימוד הוא אופן חקירת העדים. אמנם לדורות אין ללמוד מכאן שאחים או קרובים אחרים רשאים להעיד יחד על המולד.[5]

הרמב"ם (הל' קידוש החודש א, א) ציין לכך שהקב"ה הראה למשה רבנו במראה הנבואה את המולד:

חדשי השנה הם חדשי הלבנה שנאמר "עולת חדש בחדשו" (במדבר כח, יד), ונאמר "החדש הזה לכם ראש חדשים" (שמות יב, ב). כך אמרו חכמים: הראה לו הקדוש ברוך הוא למשה במראה הנבואה דמות לבנה, ואמר לו: כזה ראה וקדש.[6]

הרמב"ם לא עסק כאן בשאלה אם הקב"ה הראה את הלבנה למשה רבנו כדיין או כעד. הרמב"ם (הל' קידוש החודש ב, א) פסק להלכה כדברי חכמים שעדים קרובים אינם יכולים להעיד על המולד, וציין (שם ה, א) את דרשת רבי לוי בסוגייתנו "החודש הזה לכם" – עדות זו מסורה לכם, לבית הדין:

כל שאמרנו מקביעות ראש החדש על הראייה ועיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות, שכך נאמר

---

5 בגמרא (כה ע"ב) נאמר: "אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו, וקאמר ליה הקדוש ברוך הוא: עד דאיכא אהרן בהדך, דכתיב 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם'". בתוספות (ד"ה עד דאיכא) כתוב: "ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד" – נוסף על צירופו של אהרון למשה רבנו כדי שלא יהיה לבד, מינו אדם שלישי כדי שלא יהיה בית דין שקול. הרב בצלאל כהן (מראה כהן, ראש השנה כה ע"ב) כתב שעל פי המדרש אין צורך להסביר כדברי התוספות שנוסף עוד אדם כדי שלא יהיה בית דין שקול: "ועל כרחך דכביכול הקדוש ברוך הוא בעצמו עם משה ואהרן קדשו החודש. ובפיוט לפרשת החודש המתחיל 'אבי כל חוזה' [המחבר הוא: רבי אלעזר הקליר] איתא: 'בפניו צגו אילי קודש להעיד עדות חודש, ואל נתעטף בקודש כמקדישי חודש'". על דברי התוספות הללו ראה: הרב שלמה בן צמח (שו"ת תשב"ץ, ג סי' רעז); הרב יהושע פלק (פני יהושע, כה ע"ב); הרב אריה לייב (טורי אבן, כב ע"א); הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (מרומי שדה, כב ע"א); הרב יהודה אריה לייב אלתר (שפת אמת, כב ע"א); הרב יהושע צבי מיכל שפירא (שו"ת ציץ הקדש, א סי' מד), ועוד.

6 הרמב"ם (פירוש המשנה, ראש השנה ב, ו) הזכיר את המדרש שה' הראה למשה את הלבנה ואמר לו "כזה ראה וקדש" בהקשר לבדיקת העדים על ידי בית הדין.

למשה ולאהרן "החדש הזה לכם ראש חדשים" ומפי השמועה למדו איש מאיש ממשה רבינו שכך הוא פירוש הדבר: עדות זו תהיה מסורה לכם, ולכל העומד אחריהם במקומם.

על העדים לבוא לבית הדין ולהעיד על המולד, ועל הדיינים לחקור ולברר על פי מה שמשה ואהרון למדו ולימדו לכל הדורות שבאו אחריהם.[7]

ב. מעשה בטוביה הרופא שראה את החודש בירושלים

בסיפא של המשנה הובא מעשה:

אמר רבי יוסי: מעשה בטוביה הרופא שראה את החדש בירושלים, הוא ובנו ועבדו משוחרר.
וקבלו הכהנים – אותו ואת בנו, ופסלו את עבדו.
וכשבאו לפני בית דין – קבלו אותו ואת עבדו, ופסלו את בנו.

רבי יוסי הוא בנו של רבי חלפתא והוא חי לאחר החורבן. המעשה שהוא סיפר על טוביה היה בזמן הבית, מאחר שמדובר על מפגש עם כוהנים בסביבת בית הדין של חכמים.[8] הכוהנים תמכו בעמדת רבי שמעון וקיבלו את האב והבן, ואילו בית הדין תמכו בדעת חכמים שאב ובן אינם יכולים להעיד על המולד. האב העיד יחד עם עבדו הגוי ששוחרר. עבד גוי שמשתחרר טובל טבילה נוספת על טבילת העבדות שלו, ובטבילה זו הוא משתחרר והוא ישראל לכל דבר (יבמות מז ע"ב; רמב"ם הל' איסורי ביאה יג, יא-יב).

בירושלמי (א, ו) נאמר שהכוהנים פסלו את העבד "משום פסול". לדבריהם רק מיוחסים כשרים להעיד. הם דרשו את הפסוק: "'החדש הזה לכם' – כשרין ומיוחסין" (תוספות כב ע"א ד"ה ופסלו).

בית הדין של חכמים קיבלו את עדות האב והעבד המשוחרר ולא קיבלו את עדות האב והבן "משום קרוב".

בסוגייתנו (כב ע"א) "אמר רב חנן בר רבא: הלכתא כרבי שמעון" והגמרא דנה בדבריו, ובסוף הסוגיה: "אמר טבי בריה דמרי טבי, אמר מר עוקבא אמר שמואל: אין [ע"פ מסורת הש"ס] הלכתא כרבי שמעון".[9] לא רק כוהנים סברו כרבי שמעון אלא גם אמורא: רב חנן בר אבא. אמנם אמוראים אחרים פסקו שאין הלכה כרבי שמעון.

מי הוא אותו טוביה ומדוע היה צריך לציין שהוא רופא? מדוע נזכר שהוא ראה את החודש בירושלים? מה משמעות העובדה שכוהנים קיבלו אותו ואת בנו, הרי כהנים אינם קובעים כלל בנוגע לקידוש החודש? ומדוע בכלל היה חשוב לרבי יוסי לציין את המעשה של טוביה הרופא?

רבינו יהונתן מלוניל (ראש השנה ה ע"ב מדפי הרי"ף) פירש:

ורבי שמעון סבירא ליה שהאב והבן שניהם לבדם יעידו בעדות חדושה של לבנה, כיון שהן כשרים להעיד במקום אחר. ורבי יוסי סבירא ליה כוותיה אליבא דבית דין של כהנים שפסלו עבד משוחרר, כלומר חציו בן חורין וחציו עבד. ולהכי קרי ליה משוחרר, דכיון שחזרו בית הלל להורות כבית שמאי [גיטין מא ע"א-

---

7 הרב יוסף רזין, הרוגוצ'ובר (צפנת פענח, רמב"ם הל' קידוש החודש א, א), הסביר את משמעות דברי הרמב"ם שהקב"ה הראה למשה את הלבנה במראה הנבואה: "בעדות החודש הנה באמת הראיה הוא רק ראיה דמיונית דהא באמת אינו רואה את הלבנה, וכן ההגדה בבית דין הוא גדר מצוה ולא משום קדוש החודש, דהא קיי"ל אם קדשוהו בלא עדים או בעדים ונמצאו זוממים מקודש, ועיין (ראש השנה כ ע"א) דמצוה לקדש עפ"י הראיה. ולכך סבירא ליה לרבי שמעון דקרובים כשר. נמצא לפי זה כל ראיה והגדה שאינו עושה פעולה גבי קידוש החודש הוה כמו שלא ראה כלום ולא הגיד כלום... גבי עדות החודש באמת הא לא ראו הלבנה האמיתית רק שהתורה אמרה שאם יראו כך וכך אז יאמרו בבית דין ויוכלו בית דין לקדשו. ואם כן על כן היה צריך לראות למשה רבינו את הלבנה כמו שנדמה לנו, וזה על כן היה במראה הנבואה". יש להעיר שגם לפי חכמים פעולת הראייה היא "ראיה דמיונית" כלשונו, ובכל זאת הם פסקו שקרובים אינם יכולים להעיד, ורבי שמעון הסכים שפסולי עדות אינם רשאים להעיד.

8 במקום נוסף סיפר רבי יוסי מעשה על אישיות לא מוכרת בזמן שבית המקדש היה קיים (יומא סו ע"א): "אמר רבי יוסי: מעשה והוליכו [את השעיר המשתלח] ערסלא, וישראל היה". במקום אחר (יבמות סז ע"א) העיד רבי יוסי בשמם של תנאים שחיו בזמן הבית: "זו עדות העיד רבי יוסי מפי שמעיה ואבטליון".

9 כך כתב גם הרמב"ם בפירוש המשנה (ראש השנה א, ז). רבנו חננאל (כב ע"א) כתב: "וקי"ל דכל הקרובין וכל הפסולין לעדות החדש".

ע"ב] דכופין את רבו וכותב לו גט חרות והוא כותב לו שטר על דמיו. בית דין של כהנים פסלה את עבדו, כיון דצריך הוא גט שחרור, והכשירו בנו, כיון דחזרו בית הלל להורות כבית שמאי.

לדברי רבנו יהונתן העבד המשוחרר היה חצי עבד חצי בן חורין. הוא נקרא משוחרר כי אמנם בית הלל סברו בתחילה שדינו של עבד זה שעובד את רבו יום אחד ואת עצמו יום אחד, אך לבסוף הסכימו בית הלל עם בית שמאי שעל האדון לשחרר את העבד.

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ראש השנה כב ע"א) ציין לפירושו של רבנו יהונתן וכתב על כך שכל עוד הוא לא שוחרר לא ניתן לקבל ממנו עדות. המאירי כתב פירושים נוספים:

ויש מפרשים אותה אפילו נשתחרר בהפלת שן ועין ולא כתב לו עדין גט שחרור. וכן מפרשים אותה אפילו ראה את הלבנה כשהוא עבד ונשתחרר, שבענין זה אין אנו צריכים לתחלה וסוף בכשרות.
ומה שהביאם לדברים אלו הוא שהם תמהים על אותם הכהנים שפסלו תחלה הוא ועבדו אחר שנשתחרר, ומסבירים את דבריהם באחת מדרכים אלו, ולא הוברר הדבר בידינו.

לפי פירושים אלו מדובר על מצבי ביניים שהעבד טרם משוחרר לגמרי. אך ייתכן שלו היה העבד משוחרר, גם הכהנים היו מעדיפים שהאב והעבד המשוחרר יעידו, אך כל עוד אין העבד משוחרר לגמרי, הם סברו שהאב והבן כשרים להעיד. פירושים אלו שונים מדברינו לעיל שמדובר על עבד שכבר שוחרר והוא יהודי לכל דבר, ופסלו אותו בגלל ייחוסו. על כל פנים, לפי פירושים אלו לא בהכרח שרבי שמעון והכוהנים מסכימים. לפי רבי שמעון אב ובנו יכולים להעיד לכתחילה בעדות החודש וכפי שהעידו משה ואהרון, ואין עדיפות לעבד ששוחרר כבר על פני אח קרוב.

לפי רבנו יהונתן והמאירי (שם) מדובר שטוביה, בנו ועבדו באו לבית דין של כוהנים. בכמה מקורות נזכר שהיה בית דין של כוהנים (עירובין לב ע"א, פסחים צ ע"ב, כתובות יב ע"א-ע"ב, ועוד), אם כי בית דין זה לא עסק בעניינים הקשורים לקידוש החודש. הרב דוד פרדו (שושנים לדוד, משנה ראש השנה א, ז) כתב:

וקבלו הכהנים. לא ידענא מאי שיאטייהו דהני כהני הכא, כי לא להם המשפט ובפרט בעדות החודש שאינה מסורה אלא לבית דין הגדול. ואפשר דמדי בואם לבית המקדש לילך ללשכת הגזית אמרו להם הכהנים כן, ו"קבלו" לאו דוקא.

לדברי הרב פרדו, טוביה ובנו פגשו כוהנים בדרכם לבית הדין, והכוהנים אמרו להם שלדעתם הוא ובנו כשרים והעבד פסול, אך הם לא היו בית דין שמקבל עדים לקידוש החודש כי אין להם סמכות כלל בנושא, ומה שכתוב שהכוהנים "קבלו", אין הכוונה שהם באמת קיבלו עדותם.

נראה להסביר את הדברים באופן הבא. העובדה שבית הדין קיבלו לבסוף את עדותו של טוביה ואת עדות עבדו המשוחרר, היא המקרה ההפוך מהמקרים שבהם עסקו המשניות הקודמות (כא ע"ב):

על שני חדשים מחללין את השבת: על ניסן ועל תשרי,
שבהן שלוחין יוצאין לסוריא, ובהן מתקנין את המועדות.
וכשהיה בית המקדש קיים – מחללין אף על כולן, מפני תקנת הקרבן.
בין שנראה בעליל, בין שלא נראה בעליל – מחללין עליו את השבת.
רבי יוסי אומר אם נראה בעליל – אין מחללין עליו את השבת.
מעשה שעברו יותר מארבעים זוג ועיכבם רבי עקיבא בלוד.
שלח לו רבן גמליאל: אם מעכב אתה את הרבים – נמצאת מכשילן לעתיד לבא.

רבן גמליאל חי לאחר החורבן ופעל ביבנה (כה ע"א; לב ע"א), והעדים שעוכבו בלוד היו בדרכם לבית הדין ביבנה להעיד על חודש תשרי או ניסן.[10] בירושלמי (ראש השנה א, ה; ב, ז; מגילה ב, ז) נאמר: "מעשה שעברו יותר

10 תוספות (נידה ו ע"ב ד"ה בשפחתו) כתבו שבכל מקום שכתוב רבן גמליאל סתם, ולא רבן גמליאל הזקן או רבן גמליאל ברבי, הכוונה לרבן גמליאל שפעל ביבנה אחר החורבן. אמנם לכלל זה יש חריגים רבים וביישובם עסקו: הרב צבי

מארבעים זוג ועיכבן רבי עקיבא בלוד מפני שהן ארבעים זוג, אבל אם היה זוג אחד לא היה מעכבו". בירושלמי (שם) וכן בבבלי (כב ע"א) נאמר שהיה זה אדם אחר שמנע מהעדים להמשיך ללכת לבית הדין, ולא היה זה רבי עקיבא.

לפי רבי יוסי אם החודש נראה בעליל ויש גם עדים רבים שראו, מאחר שמדובר בשבת אין צורך שעדים רבים כל כך יחללו השבת כי ההנחה היא שיהיו עדים קרובים לבית הדין שראו את החודש. לפי תנא קמא ורבן גמליאל, גם כשהמולד נראה בעליל יש לאפשר לכל העדים להגיע לבית הדין שלא "להכשילן לעתיד לבא" – כדי שלא יקרה מצב שבעתיד הם יימנעו לבוא ולהעיד בעת שבית הדין יצטרך את עדותם.[11]

טוביה הרופא לא נזכר בדברי תנאים במקורות אחרים, אך העובדה שהמשנה ציינה שמדובר ברופא, מלמדת שמדובר באדם חשוב ומוכר שבוודאי חברי בית הדין היו סומכים עליו בתחומו המקצועי כרופא כשיש לדבריו השלכה הלכתית, וכפי שסמכו על תודוס הרופא (תוספתא אהלות ד, ב; משנה בכורות ד, ד). טוביה הרופא, בנו ועבדו המשוחרר היו כנראה היחידים שראו את המולד באותו חודש (הירח לא נראה בעליל, היו קשיים להגיע לבית הדין מסיבות שונות ועוד). המשנה גם ציינה שהם ראו את המולד בירושלים כדי לומר שהם היו קרובים לבית הדין, וכנראה בית הדין לא ציפו לעדים נוספים שיבואו מרחוק. חברי בית הדין חישבו אם החודש יהיה חסר או מלא (רמב"ם הל' קידוש החודש א, ו; ב, יג), וכנראה עדותם של שניים מהשלושה – טוביה עם בנו או עם עבדו – הייתה מסייעת לבית הדין לקבוע ולפרסם שאותו חודש היה חסר וכפי שהם חישבו.

נראה שגם טוביה הרופא היה מודע להתלבטות איך להרכיב את זוג העדים שיעידו: הוא ובנו או הוא ועבדו, ועל כן הם באו שלושתם למקום בית הדין. "וקבלו הכהנים" – אין מדובר על בית דין של כוהנים שהרי לא נאמר במשנה 'וקבלו בית דין של הכהנים' או 'כשבאו לפני בית דין של כהנים' וכפי שכתוב אחר כך במשנה בנוגע לבית דין של החכמים: "וכשבאו לפני בית דין – קבלו...". הכוהנים שהיו שם אמרו שהם היו מקבלים את עדות הקרובים וכפי שאבותיהם הכוהנים – משה ואהרון – העידו, וכדרכו של רבי שמעון [בר יוחאי] שחי לאחר החורבן ופסק שאב ובנו וכל הקרובים כשרים לעדות, וכפסיקתו של האמורא רב חנן בר אבא שאמר שהלכה כרבי שמעון.

בית הדין של חכמים העדיפו לקבל את עדותו של טוביה ושל עבדו, כי מבחינתם טוביה קיים את דבריהם. אב ובן אינם מצטרפים לעדות, אבל בכל זאת הם באו לבית הדין כדי שאם ייפסל אחד מהם יצטרף השני עם אחר. עם טוביה בא גם עבד משוחרר שהוא ישראל לכל דבר, כדי שטוביה או בנו יוכלו להצטרף עמו. כאמור לעיל רש"י (ד"ה שאם יפסל) פירש שעל הקרובים לבוא מחשש "אם יפסל" – "יכשל בפיו כשיבדקוהו". נראה שרש"י פירש את דברי חכמים במשנה על בסיס הסיפור על טוביה הרופא. במקרה זה לא היה חשש שטוביה הרופא ייפסל כי הוא יימצא חשוד כמשחק בקוביא, מלווה בריבית וכד', שהרי מדובר על אדם חשוב ומוכר. נראה שאף בנו לא היה חשוד כפסול עדות, אבל בהחלט ייתכן שגם רופא ייכשל בדבריו בעדותו וכפי שעלול לקרות לכל אדם.[12]

הירש חיות (נידה שם; כל כתבי מהר"ץ חיות, ב, עמ' תתנא, תתנה-תתנח); הרש"ש (נידה שם; סנהדרין יא ע"ב ד"ה מעשה); הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר סנהדרין שם). אמנם הרב ישראל ליפשיץ (תפארת ישראל, ראש השנה א, ו, יכין, אות לב) פירש שהם היו בדרכם לירושלים ולוד הייתה כמהלך יום לירושלים (משנה מעשרות ה, ב), אך כאמור רבן גמליאל היה ביבנה.

11 במשניות (כג ע"ב) נאמר שהיו עושים פעולות חיוביות כדי שהעדים "יהיו רגילים לבא". היו מכנסים אותם בחצר גדולה ועושים להם סעודות גדולות, וגם כשכבר חקרו עדים ולבית הדין היה ברור מתי מולד החודש, היו שואלים את העדים האחרים שבאו "ראשי דברים. לא שהיו צריכים להם, אלא כדי שלא יצאו בפחי נפש, בשביל שיהו רגילים לבוא". ודאי שאין לעשות פעולות הפוכות שיגרמו לעדים לא לבוא.

12 הרמב"ם (הל' קידוש החודש ב, א) לא פירש כרש"י וכתב שהחשש הוא "אם ימצא אחד מהן שהוא גזלן וכיוצא בו משאר הפסלנות". הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, כב ע"א) כתב את שני הפירושים: "שמא יפסל אחד מהם בבדיקה או בחקירה או בעבירה ויצטרף השני עם אחר". הרש"ש (כב ע"א) כתב שהרמב"ם פירש כך משום שלפי הרמב"ם המשנה הבאה "אלו הן הפסולין" מבארת באיזה פסול אולי "יפסל אחד מהן". המכנה המשותף לרשימת הפסולים שם הוא החשבתם לגזלנים. כאמור רש"י פירש את המשנה בהתאם לדברי רבי יוסי בסיפא של המשנה ובהקשר לסיפור על טוביה הרופא. הרב יעקב עטלינגר (ערוך לנר, כב ע"א) פירש שבמשנה כתוב "שאם יפסל" בלשון עתיד ועל כן פירש רש"י שמא ייכשל בפיו, מאחר שאם הוא ידוע כגזלן הרי הוא כבר פסול מעיקרא. אך הרמב"ם שינה את לשון המשנה

יתר על כן, אם בואם של טוביה, בנו ועבדו לבית הדין היה בשבת, הרי שרבי יוסי השלים בסיפור על טוביה את דבריו במשנה הקודמת. כאמור במשנה הקודמת, לפי רבי יוסי אם הירח נראה בעליל אין צורך בזוגות רבים עדים שיחללו שבת, אך עמדה זו היא בניגוד לדברי רבן גמליאל שהיה הנשיא ביבנה לאחר החורבן. במקרה של טוביה, בנו ועבדו המשוחרר, הם היו היחידים שראו את הלבנה, ועל כן ציין רבי יוסי מעשה זה כדי לומר שטוב ונכון עשו שבאו שלושתם לבית הדין וחיללו שבת, על אף שברור היה שרק שנים מהם יעידו.

סיכום

לפי חכמים אסור שזוג העדים שמעידים על קידוש החודש יהיו קרובים. למרות זאת עליהם ללכת לבית הדין ואפילו בשבת, כי יש מצב שבו אחד מהם יוכל להצטרף עם עד אחר. רבי שמעון חלק ולפיו אחים, וכן קרובי משפחה אחרים, רשאים להעיד כזוג. לדברי רבי שמעון עדות החודש שונה מעדויות בתחומים אחרים שבהם הלכה למשה מסיני היא שאין קרובים מעידים זה על זה. נימוקו של רבי שמעון הוא שכך היה בפעם הראשונה, כשהקב"ה הראה למשה ואהרון את הלבנה: "החודש הזה לכם" – "עדות זו כשרה בכם" כאחים. חכמים, לעומת זאת, פירשו "עדות זו מסורה לכם" – כדיינים חשובים. את האמירה שהקב"ה הראה למשה רבנו באצבעו את מולד הלבנה ואמר לו "כזה ראה וקדש", יש לפרש: "כזה ראה" – כעד, ולאחר שבית הדין ישמעו את העדות הם יקדשו.

בסיפא של המשנה סיפר רבי יוסי מעשה שאירע בזמן הבית בירושלים, שבא אדם בשם טוביה הרופא יחד עם בנו ועבדו המשוחרר כדי להעיד על המולד. הכוהנים קיבלו את עדות האב והבן, ומשמע שרבי שמעון שחי לאחר החורבן תמך בעמדה זו. גם רב חנן בר רבא האמורא אמר שהלכה כרבי שמעון. בית הדין של חכמים קיבלו את עדות האב והעבד. בגמרא נאמר שאין הלכה כרבי שמעון ומכאן שהלכה כחכמים.

לדברינו מדובר במקרה שרק טוביה הרופא, בנו ועבדו המשוחרר ראו את המולד. הם היו קרובים לירושלים, ובשל ההקשר למשניות הקודמות נראה שהיה זה בשבת, ובכל מקרה הדיינים לא ציפו שיבואו עוד עדים, אך היה ברור להם לפי חישוביהם שהחודש צריך להיות חסר ועל כן לעדות העדים יש חשיבות רבה. טוביה הרופא היה אדם חשוב ומוכר והוא היה מודע למורכבות שיש בעדות שלו ושל בנו, ולכן גם עבדו בא אתו, אם כי לא היה חשש שמא ייפסל בשל חשד שהוא גזלן וכדומה. הכוהנים הביעו עמדה שבמקרה כזה עדיף לקבל את עדות האב והבן, כמו שהיה אצל משה ואהרון הכוהנים שהעידו על המולד הראשון. אין מדובר על בית דין של כוהנים שקיבלו עדות, כי בית דין של כוהנים אינו עוסקים במה שקשור לקידוש החודש, אלא שהכוהנים הזכירו מה היה אצל משה ואהרון הכוהנים. אך בית הדין של חכמים העדיף לקבל את עדות טוביה ועבדו כי קרובים פסולים להעיד.

רבי יוסי שציין את המעשה עם טוביה הרופא, הראה צד אחר של דבריו בנוגע להיקף חילול שבת על ידי עדים. במשנה קודמת הוא פסק שאם הלבנה נראתה בעליל, וברור שלבית הדין יהיה קל למצוא עדים שיעידו על המולד, אין צורך שעדים רבים נוספים יחללו שבת. מנגד, במקרה של טוביה, בנו ועבדו שהיו היחידים שבאו להעיד, תמך רבי יוסי במעשיהם, על אף שברור שרק שניים מהם יעידו.

וכתב "'שאם ימצא אחד מהם פסול' דיש לפרש באמת שכבר הוא פסול רק שעדיין לא ניכר וימצא כן אח"כ, שפיר כתב שפסול גזלן הוא פסולו". נראה להסביר עוד שלפי רש"י החשש הוא למקרה שאחד מהם ייפסל מסיבה טכנית – ייכשל בלשונו, אך הוא איננו פסול לעדות. שהרי אם יתברר שאחד מהם פסול לעדות, גם רבי שמעון מודה שלא יקבלו אותו, מאחר שרבי שמעון הסכים שהפסולים שנזכרו במשנה הבאה אינם רשאים להעיד על החודש. זאת בניגוד לדברי המפרש (רמב"ם הל' קידוש החודש ב, א) שכתב שרבי שמעון חלק גם בנוגע לפסולים והכשיר פסולי עדות. הרב יהודה עייאש (לחם יהודה, רמב"ם שם) והרב מרדכי פרום (תורת הלוי, על ספר החינוך, מצוה ד עמ' עד) העירו על דברי המפרש שרבי שמעון הסכים שהפסולים שנזכרו במשנה הבאה אינם מעידים על החודש.